

WINTER-GRUTTO'S BIJ HARLINGEN IN 1998-2003

Michiel Versluys

De westrand van het Hegewiersterfild, gezien vanaf de Waddenzeedijk. Uiterst rechts is een hoek van de Put te zien, in het midden ligt een deel van de ondiepe oeverzone. Op de voorgrond is de autoweg N31 zichtbaar (juni 2003). foto: Michiel Versluys

De Grutto's die broeden in onze graslandgebieden overwinteren grotendeels in Afrika. In de loop van februari en maart arriveren ze in Fryslân en ze vertrekken vooral in juli en augustus. In het Hegewiersterfild zijn echter ook Grutto's in recente winters aangetroffen. Dit artikel schetst het voorkomen van die wintergasten en bespreekt hun (onder)soort-determinatie.

Het Hegewiersterfild

Dit natuurgebied ligt tegen de zuidelijke stadstrand van Harlingen en grenst westelijk aan de autoweg N31 en de Waddenzeedijk. Oorspronkelijk was het een kwelder die werd ingepolderd in de Middeleeuwen. Het reservaat is 154 ha groot (Natuurmonumenten 2002) en wordt door de Kimswerdeweg in tweeën gedeeld. In de westelijke helft liggen van nature reliëfrijke gronden. Hier zijn in latere tijd plaatselijk tamelijk grote hoogteverschillen (>1 m) ontstaan door kleiwinning voor de Harlinger aardewerkindustrie. Dit westelijke deel is nu een mozaïek van gras- en bouwlandpercelen, de oostelijke helft is volledig grasland. Bij de westrand van het gebied ligt de zogenoemde 'Put': een diepe plas die ontstond door zand- en kleiwinning in de jaren dertig van de vorige eeuw. Rond 1995 is de bovengegrond bij de west- en noordoever van de Put verwijderd, waardoor een natte zone ont-

stond die aantrekkelijk is voor allerlei watervogels. Vlakbij liggen enkele ondiepe plasjes. Het gebied is van oudsher bekend om zijn goede weidevogelstand. Na aanpassing van de Put-oever nam de Kluut sterk toe als broedvogel en vestigden zich Bontbekplevier en Kleine plevier. In de periode 1984-2001 was het reservaat in beheer bij Staatsbosbeheer. In 2001 ging het beheer over naar Natuurmonumenten.

Steltloperstellingen

Sinds het voorjaar van 1998 worden de steltlopers geteld die verblijven in de ondiepe oeverzone van de Put, in de nabijgelegen plasjes en op de aangrenzende percelen gras- en bouwland. Er is steeds geteld met een telescoop vanaf de Waddenzeedijk. De waarnemingshoogte is ongeveer tien meter en de afstand tot de steltlopers bedraagt circa

200-400 meter. Aanvankelijk is rond zonsondergang geteld tijdens uiteenlopende getijstanden op de Waddenzee. Later is overdag gekeken, tijdens hoogwater op het wad. De tellingen zijn steeds uitgevoerd onder gunstige weersomstandigheden. Enkele keren is afgezien van een telling omdat ijsbedekking had geleid tot vertrek van de pleisterende vogels; vooral in de winter van 2002/03. Tot het voorjaar van 2003 is ongeveer 140 keer geteld in alle maanden van het jaar. Voor dit artikel zijn de gegevens uit de periode 20 oktober - 10 februari van de diverse jaren 'in elkaar geschoven', waardoor een totaalbeeld van de winterperiode ontstaat.

Resultaten

Uit tabel 1 blijkt dat bij vrijwel elke telling Grutto's zijn gezien; slechts op vier van de 32 dagen kon geen Grutto worden ontdekt. Het

Tabel 1. Winter-Grutto's in het Hegewiersterfild tijdens avondtellingen (A) en hoogwater-dagtellingen (H) in 1998-2003.

Teldatum	Aantal Grutto's	Type telling
21 oktober 1998	2	A
24 oktober 2002	2	H
26 oktober 2001	1	A
28 oktober 1999	3	A
30 oktober 2002	3	H
04 november 1999	2	A
09 november 2001	1	A
14 november 1999	0	A
17 november 2001	0	H
19 november 1999	2	A
23 november 2002	2	H
26 november 2002	1	H
29 november 1999	4	A
02 december 1999	1	A
06 december 2001	1	H
08 december 2001	1	A
11 december 1998	3	A
13 december 1998	3	A
18 december 1999	3	A
19 december 2001	1	A
20 december 2001	2	H
26 december 2001	2	A
10 januari 1999	3	A
14 januari 1999	2	A
15 januari 2002	0	A
17 januari 2000	2	A
24 januari 2003	2	H
28 januari 1999	3	A
29 januari 1999	5	A
01 februari 2000	7	A
06 februari 2003	0	H
10 februari 2003	2	H

aantal pleistersaars is steeds klein en een duidelijk aantalsverloop gedurende de winter ontbreekt (maandmaxima in oktober-februari respectievelijk 3, 4, 3, 3 en 7 exemplaren). De waargenomen Grutto's zijn zonder uitzondering in winterkleed, met grijze rug-, schouder- en bovenzweugeldeken, grijze kop, grijze borst en witte buik. 's Avonds verblijven de Grutto's tussen rustende Wulpen in de oeverzone van de Put en in de aangrenzende plasjes. De Wulp is in de winter de talrijkste steltloperpersoon bij de avondtellingen (max. 2.850 exemplaren). Op diverse avonden leken Grutto's afwezig te zijn. Maar na verstoring, veelal vanwege een passerende roofvogel, vlogen de pleisterende vogels een rondje en bleken er toch Grutto's tussen de Wulpen te verblijven: hun witte vleugelstrepen en de wit-zwarte staart vielen goed op. Tijdens de avondtellingen zijn de Grutto's doorgaans weinig actief: ze rusten veelal op één poot en de snavel is in de rugveren gestoken. Enkele keren is waargenomen dat een Grutto het gebied verliet of er arriveerde. Vaak was de Wadden-zee dan de bestemming, respectievelijk de herkomst.

Ook tijdens de hoogwater-dagtellingen verblijven Grutto's veelal nabij Wulpen, die dan meestal in kleiner aantal aanwezig zijn dan 's avonds. De aanwezige steltlopers zijn vaak actiever dan in de avond: behalve rusten/slapen foerageren ze ook. De Grutto's mengen zich dan geregeld met Tureluurs. Ook bij deze dagtellingen is soms vliegverkeer

van Grutto's van en naar de Waddenzee gezien. De afwezigheid van Grutto's bij enkele dagtellingen kan samenhangen met hun verblijf op andere plekken. Zo zaten op 30 oktober 2002 tijdens hoogwater drie Grutto's in het Hegewiersterfild en twee Grutto's op de Waddenzee bij Zurich, ongeveer drie kilometer zuidelijker. Op 6 februari 2003 overijden er geen Grutto's in het Hegewiersterfild, maar zaten er vier bij Zurich. Op laatstgenoemde plek zijn in de beschreven periode overdag herhaaldelijk Grutto's gezien op de dijkgoeding (rond hoogwater) en op het wad (bij laagwater). Het is niet onderzocht of Grutto's overnachten bij Zurich. Tijdens enkele dagtellingen, die samenvielen met laagwater op het wad, zijn geen Grutto's aangetroffen in het Hegewiersterfild.

Discussie

Welke ondersoort? De kans lijkt klein dat onze 'gewone' Grutto *Limosa limosa* elke winter in 1998-2003 bij Harlingen verbleef; het is immers geen regelmatige wintergast in ons land. Op grond van het jaarlijkse wintervoorkomen, het getijdenritme en de oriëntatie op het wad is het waarschijnlijker dat het gaat om de IJslandse grutto, die zich buiten de broedtijd als wadvogel gedraagt. De IJslandse grutto wordt veelal beschouwd als ondersoort *Islandica* van de 'gewone' Grutto, maar is wellicht een aparte soort (Van den Berg & Bosman 1999). Helaas zijn de winterkleed

van beide ondersoorten niet goed van elkaar te onderscheiden. In de loop van het voorjaar is onderscheid steeds beter mogelijk, als geleidelijk méér individuen naar hun zomerplek ruilen (Hayman *et al.* 1986, Chandler 1989, van Scheepen & Oreel 1995, Van den Berg & Bosman 1999, <http://www.skua.nl/ijslanders/index.html>, eigen waarnemingen). Het belangrijkste broedgebied van de IJslandse grutto ligt op IJsland, waar in de loop van de 20ste eeuw de populatie groeide en het broedgebied zich noordwaarts uitbreidde (<http://www.uea.ac.uk>). Kleine aantallen bewonen de Shetland-eilanden en Noord-Noorwegen. In totaal gaat het tegenwoordig om ongeveer 36.000 individuen (Gunnarson *In*: Gerritsen & Tijsen 2003), die overwinteren aan de kusten van Groot-Brittannië en langs de Atlantische kust, van ons land zuidwaarts tot in Marokko.

Overwintering in Nederland Regelmatige overwintering van Grutto's langs de Westerschelde is bekend vanaf ongeveer 1960, maar vond wellicht al decennia eerder plaats. Rond 1980 ging het daar om 100-140 individuen en in 1998-2003 jaarlijks om ongeveer 850 (Martelijn & Swennen 1984, SOVON 1987, Castellijn 1994, mond.med. Edie Folkersma, mond.med. Henk Castellijn). In Noord-Nederland is overwintering van al dan niet zekere *Islandica*'s ondermeer vastgesteld op Texel en het Balgzand. Op Texel zaten minstens enkele tientallen exemplaren in 1994 en zijn in recente winters jaarlijks waarnemingen gedaan van 1-10 individuen. Hoogwaterdagtellingen leveren eilandtotalen op van 15 en 10 individuen in november 1999 en 10 in november 2002. De Texelse waarnemingen wijzen niet op toename van het aantal overwinteraars in de periode 1994-2003 (Dijkse 1996, mond. med. Lieuwe Dijkse, mond. med. Adriaan Dijkse, archief Vogelwerkgroep Texel). Op het Balgzand - slechts 50 km verwijderd van het Hegewiersterfild - worden in recente jaren enkele tientallen wintergasten waargenomen, met uitschieters tot meer dan honderd (Gerritsen & Tijsen 2003, mond. med. Wim Tijsen).

Overwintering in Fryslân Een goed beeld van het wintervoorkomen op het Friese vasteland ontbreekt nog. Uit het verleden zijn enkele winterwaarnemingen gepubliceerd, zonder vermelding van de ondersoort (o.a. Van der Ploeg *et al.* 1977, SOVON 1987). Sommen van recente waarnemingen wijst op een kustgebonden verspreiding tussen Makkum en het Lauwersmeergebied, met kleine aantallen per locatie. In totaal kan het gaan om enkele tientallen individuen. Dit aantal kan groter zijn, want Grutto's kunnen tijdens de hieronder genoemde tellingen gemakkelijk gemist worden tussen individuen van andere vogelsoorten, door grote waarneemafstanden en matige lichtomstandigheden.

Slechts tijdens vijf van de 56 integrale winterdagtellingen zijn Grutto's langs de Friese Waddenkust gezien. Het betreft de volgende waarnemingen: (1) 24 december 1988 op de Bladpollen één individu; (2) 11 november 1995 twee exemplaren in de Peaze-merlannen; (3) 23 december 1995 één

exemplaar oostelijk van de Holwerder Pier; (4) 18 november 2001 vijf exemplaren oostelijk van de Pier van Holwerd en twee exemplaren in het oostelijke deel van het Noarderleech; (5) 16 december 2001 één exemplaar in het oostelijke deel van het Noarderleech (archief Wadvogelwerkgroep FFF).

It Fryske Gea organiseert sinds 1996 slaapplaatstellingen langs de gehele Friese IJsselmeerkust. Tijdens die tellingen zijn vier waarschijnlijke *Islandica's* gezien bij de Makkumer Noordwaard op 14 november 1999 (eigen waarneming, Hooijmeijer 1997-99). Bij It Fryske Gea zijn geen andere IJsselmeerkust-waarnemingen bekend in de hier beschreven winters (mond. med. Tjerk Kunst). De website www.lauwersmeer.com vermeldt minimaal 22 meldingen (55 individuen) van 'Grutto' in de winters 2000/01, 2001/02 en 2002/03. Op één na, komen ze uit de omgeving van Anjum - de Bantpolder - de Ezumakeeg, de Makkumer Noordwaard, Zurich en de Holwerder Pier. Het gaat veelal om één tot drie individuen per melding, met maxima van acht op 15 november 2001 bij Holwerd en tien op 4 februari 2002 in de Ezumakeeg. De genoemde plekken zijn bekende voorjaarsverblijfplaatsen van *Islandica* (Gerritsen & Tjisen 2003, eigen waarnemingen) en vermoedelijk hebben ook de wintermeldingen betrekking op *Islandica's*.

Overwintering in/bij het Hegewiersterfild Het is aannemelijk dat het Hegewiersterfild een vaste winterlocatie van de *Islandica's* werd vanaf midden jaren negentig van de vorige eeuw. Door aanpassing van de Put-oever

Een goed beeld van het winter voorkomen van de Grutto in Fryslân ontbreekt nog

foto: Klaas Visser

ontstonden toen gunstige verblijfsomstandigheden, die ook Kluut en Zwarte ruiters jaarlijks verleiden tot overwintering. Vermeldenswaard is dat ná het hier besproken tijdvak - in de winter van 2003/04 - grotere aantallen pleisterden dan tabel 1 weergeeft, met maandmaxima tussen 1 december en 10 februari van respectievelijk 21, 22 en 23. Het winter voorkomen bij Harlingen past bij het royale voorjaarsoptreden van zekere *Islandica's* in deze omgeving (Versluys 1999, Gerritsen & Tjisen 2003). Voor zover bekend dateren de eerste aprilwaarnemingen uit 1997. Eigen waarnemingen in latere jaren leveren flinke aantallen op: onder meer 700 exemplaren op het wad tussen Zurich en Harlingen in april 2002 en 600-1.000 in april 2003. In beide

voorjaren zijn exemplaren gezien die waren gekleurd op *Island*.

Het is nog onduidelijk hoe de kleine winteraantallen bij Harlingen oplopen naar de aprilmaxima. Dit hangt samen met de aanwezigheid van beide ondersoorten in het Hegewiersterfild in februari-maart, het moeilijke onderscheid in de eerste weken van hun verblijf, het ontbreken van een telreeks op het wad en een gebrek aan kleuringaflezingen. Het aantalsverloop van *Islandica* in het najaar is evenmin bekend. Wellicht overlappen het vertrek van de laatste *limosa's* en de aankomst van de overwinteraars elkaar. In het najaar is echter weinig geteld. Mogelijk is dit stukje van de legpuzzel in de komende jaren in te vullen.

Dankzegging

Adriaan Dijkse, Lieuwe Dijkse, Henk Castelljns, Meinte Engelman, Edie Folkersma, Tjerk Kunst, Johan Taal en Wim Tjissen worden bedankt voor hun informatie. Meinte Engelman komt ook dank toe voor het geven van opmerkingen bij een eerdere versie van dit artikel. Rommert Cazemier wordt bedankt voor de 'lancering' van zijn informatieve website.

Literatuur

- BERG A.B. VAN DEN & C.A.W. BOSMAN 1999. Zeldzame vogels van Nederland, met vermelding van alle soorten (Avifauna van Nederland 1). GMB Uitgeverij, Haarlem en KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- CASTELLJNS H. 1994. Grutto en Kemphaan overwinteren in toenemende mate in Zeeuws-Vlaanderen. *Limosa* 67: 113-115.
- CHANDLER R.J. 1989. North Atlantic Shorebirds. A photographic guide to the waders of Western Europe and Eastern North America. New York, Oxford.
- DIJKSE A.J. 1996. Vogels op het Gouwe Bultje. Langeveld & De Rooy B.V., Texel.
- GERRITSEN G.J. & W. TIJSEN 2003. De betekenis van Nederland als pleisterplaats van IJslandse Grutto's *Limosa limosa islandica* tijdens de voorjaars trek in 2001 en 2002. *Limosa* 76: 103-108.
- HAYMAN P., J. MARCHANT & T. PRATER 1986. Shorebirds: an identification guide to the waders of the world. Christopher Helm, Londen.
- HOOIJMEIJER J.C.E.W. 1997-99. Friese IJsselmeerkust, slaapplaatstellingen 1996-98. Verslagen It Fryske Gea, Rijk.
- MARTIJN E.C.I. & C. SWENNEN 1984. Overwinterende Grutto's *Limosa limosa* in Nederland. *Limosa* 57: 125-128.
- NATUURMONUMENTEN 2002. Natuur in beweging, Jaarverslag 2002. Vereniging Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- PLÖG D.T.E. VAN DER, W. DE JONG, M.J. SWART, J.A. DE VRIES, J.H.P. WESTHOFF, A.G. WITTEVEEN & B. VAN DER VEEN (RED.) 1977. Vogels in Friesland II. De Tille, Leeuwarden.
- SCHIEPEN P. VAN & G. OREEL 1995. Herkenning van IJslandse Grutto's in Nederland. *Dutch Birding* 17: 54-64.
- SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. Sovon, Arnhem.
- VERSLUYS M. 1999. IJslandse Grutto's bij Harlingen in voorjaar 1998. *Twirre* 10 (3): 12-14.

Michiel Versluys,
Korvetpad 11, 8862 ZH Harlingen
(tel.: 0517 417953, e-mail: sula@home.nl)